

УДК 314.74

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

С. Гринкевич, д. е. н., професор,

О. Булик, к. е. н., в. о. доцента

Львівський національний аграрний університет

© С. Гринкевич, О. Булик, 2016

Гринкевич С., Булик О. Соціально-економічні передумови міжнародної трудової міграції

Важливим завданням науково-пошукових досліджень є виявлення чинників активізації руху активного населення країни, що зумовлює зростання міжнародних трудових міграційних процесів. Висвітлено соціально-економічні причини міжнародної трудової міграції. Вивчено специфіку та наслідки перерозподілу міграційних потоків в Єврозоні, в результаті чого виявлено, що напрямленість руху економічно активного населення не є абсолютно прямолінійною. Можливий також рух економічно активного населення з країн – кандидатів у члени ЄС в країни з найкращими умовами праці, і навпаки.

Проаналізовано обсяг ВВП та рівень безробіття в Україні, а також динаміку прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Розраховано тенденції зміни рівня й глибини бідності у співвідношенні з рівнем безробіття, а також темпові зміни номінальної і реальної заробітної плати та їх зв'язок з індексом споживчих цін. Обчислено кількість фахівців, випущених вищими закладами освіти, та кількість підготовлених кваліфікованих робітників відносно темпів зміни окремих показників формування трудового потенціалу України, на основі чого зроблено висновок про невідповідність інфраструктури ринку освітніх послуг реальним потребам населення й економік регіонів.

За результатами дослідження виокремлено основні соціальні передумови міжнародної міграції українського населення. Для вирішення проблем надмірної трудової міграції необхідно забезпечити в Україні належні соціально-економічні, організаційні, правові умови для зростання рівня життя, навчання, розвитку економіки та особистості. На державному рівні важливо збільшити фінансування наукової сфери, обрати інноваційно-інвестиційний шлях економічного зростання, що дасть поштовх для поширення науково-прикладних і науково-технічних знань.

Ключові слова: міжнародна міграція, безробіття, оплата праці, міграційні процеси, соціальні передумови.

Grynkevych S., Bulyk O. Social and economic prerequisites for the formation of international labour migration

An important task of the scientific research is to identify the factors that activate the movement of the active population of the country, resulting in the increase of the international labour migration processes. The paper highlights the social and economic grounds of the international labour migration. The authors examine the specifics and the consequences of the redistribution of migratory flows in the euro zone, as a result it was found that the direction of movement of the economically active population is not entirely rectilinear. The movement of the economically active population of the EU candidate countries to the countries with the best working conditions and vice versa is possible.

The authors analyze GDP and the unemployment rate in Ukraine, as well as the dynamics of a living wage and minimum wage. The trends in the level and depth of poverty in relation to the level of unemployment are calculated, as well as the rates of the nominal and real wages changes and their correlation with the consumer price index. The authors calculate the number of specialists, graduated from higher education establishments and the number of trained skilled workers in relation to the rate of change of individual indicators of Ukraine's labour potential formation. based on that the author come to the conclusion that the education market infrastructure doesn't meet the real needs of the population and economy of the regions.

In accordance with the research the authors identify the main social prerequisites for the international migration of Ukraine's population. To solve the problem of excess labour migration in Ukraine, the authorities have to create the appropriate social and economic, organizational and legal conditions for the establishment of adequate living standards, education, economic and personal development. At the state level it is important to increase financing of the science, select the innovation and investment path of economic growth, that will lead to the introduction of applied scientific and technical knowledge.

Key words: international migration, unemployment, wages, migration processes, social prerequisites.

Гринкевич С., Булык О. Социально-экономические предпосылки международной трудовой миграции
Важной задачей научно-поисковых исследований является выявление факторов активизации движения активного населения страны, что вызывает рост международных трудовых миграционных процессов. Освещены социально-экономические причины международной трудовой миграции. Изучена специфика и последствия перераспределения миграционных потоков в Еврoзоне, в результате чего выявлено, что направленность движения экономически активного населения не является абсолютно прямой. Возможно также движение экономически активного населения из стран – кандидатов в члены ЕС в страны с лучшими условиями труда, и наоборот.

Проанализированы объем ВВП и уровень безработицы в Украине, а также динамика прожиточного минимума и минимальной заработной платы. Рассчитано тенденции изменения уровня и глубины бедности в соотношении с уровнем безработицы, а также темповые изменения номинальной и реальной заработной платы и их связь с индексом потребительских цен. Показано количество специалистов, выпущенных высшими учебными заведениями, и количество подготовленных квалифицированных рабочих относительно темпов изменения отдельных показателей формирования трудового потенциала Украины, на основе чего сделан вывод о несоответствии инфраструктуры рынка образовательных услуг реальным потребностям населения и экономик регионов.

По результатам исследования выделены основные социальные предпосылки международной миграции украинского населения. Для решения проблем избыточной трудовой миграции населения необходимо создать в Украине надлежащие социально-экономические, организационные, правовые условия для улучшения условий жизни, обучения, развития экономики и личности. На государственном уровне важно увеличить финансирование научной сферы, выбрать инновационно-инвестиционный путь экономического роста, что даст толчок для внедрения научно-прикладных и научно-технических знаний.

Ключевые слова: международная миграция, безработица, оплата труда, миграционные процессы, социальные предпосылки.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції економічної трансформації та динамічного формування загального інформаційного простору супроводжуються поглибленням соціальних протиріч, що суттєво впливає на зростання планетарних масштабів міграційних процесів, залучення до них значних обсягів трудових ресурсів. Масштаби міграції напряму залежать від такого чинника, як зубожіння населення, що є наслідком стагнації економіки, безробіття і призводить до еміграції, а також від швидкого економічного зростання, посилення попиту на робочу силу певної кваліфікації, що активізує імміграційні процеси.

Сучасний міграційний простір України характеризується значним впливом населення за межі держави на постійне проживання до інших країн і водночас інтенсивним зростанням трудових поїздок українських громадян за кордон та необхідністю їхнього надійного соціального захисту. Саме тому сьогодні необхідно проводити дослідження основних елементів міжнародних міграційних процесів, аналізувати різні підходи до їх регулювання, визначати вплив стану економіки та соціальної сфери на динаміку й обсяги міжнародної трудової міграції в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У всі часи проблема трудової міграції

привертала увагу науковців і була об'єктом прискіпливого вивчення. Аспекти переміщень трудових ресурсів як рушіїв розвитку системи міжнародних економічних відносин висвітлено у працях багатьох вітчизняних учених. Зокрема значення трудової міграції та роль України у світових міграційних процесах детально вивчають І. Кукурудза, Т. Ромашенко [4]; соціально-економічні передумови трудової міграції, в тому числі безробіття, рівень бідності й старіння населення, а також вплив демографічного розвитку на якість трудового потенціалу висвітлено в працях О. Варецької [1], Л. Транченко [13], О. Струченкова [12], О. Макарової [5], С. Цапок, В. Бідак [14], С. Пирожкова [8]; специфіку та особливості використання трудового потенціалу в аграрній сфері розглядає Н. Василенька [2]. Однак, незважаючи на те, що низка важливих аспектів міжнародної трудової міграції знайшла відображення в наукових публікаціях, залишаються недостатньо опрацьованими питання теоретико-методичного та практичного забезпечення кількісної та якісної оцінки впливу соціально-економічних передумов на її формування.

Постановка завдання. Дослідити стан вітчизняної економіки та соціальної сфери за основними макроекономічними показниками та обґрунтувати взаємозалежність со-

ціально-економічних факторів і міжнародної трудової міграції – це ті завдання, які ми ставили перед собою.

Виклад основного матеріалу. Проблему регулювання сучасних міграційних процесів світове співтовариство розглядає як основну в соціально-економічній політиці будь-якої держави, де зазначене явище має істотне поширення.

Міжнародна трудова міграція – це переміщення людей у міжнародному територіальному просторі з метою працевлаштування чи отримання комерційної вигоди, яке зумовлене економічними та іншими причинами й здійснюється на тимчасовій основі [4, с. 33]. Її можна також розглядати як форму міжнародних економічних відносин, яка полягає в переливанні трудових ресурсів з одних країн в інші і виражає процес перерозподілу трудових ресурсів між ланками світового господарства.

Очевидно, що такий перерозподіл переважно здійснюється під впливом макрофакторів – економічних та організаційно-правових. Важливо розуміти, що людина приймає рішення про переміщення (міграцію) туди, де умови праці є кращими (базова передумова). У ЄС такий перерозподіл простежується досить циклічно – економічно активне населення країн – членів ЄС з гіршими умовами праці мігрує в країни – члени ЄС з кращими умовами, створюючи додатковий тиск на їх ринки праці та соціальну інфраструктуру. Водночас вивільнені місця на ринках праці країн – членів ЄС здебільшого займає їх економічно активне населення нижчої кваліфікації, яке їй поступово підвищує в процесі трудової діяльності з набуттям досвіду. Згодом виникає потреба у працівниках так званих робітничих, чорнових, професій, яка задовольняється мігрантами або зі сусідніх країн – нечленів ЄС, або з азійських країн (рис. 1)

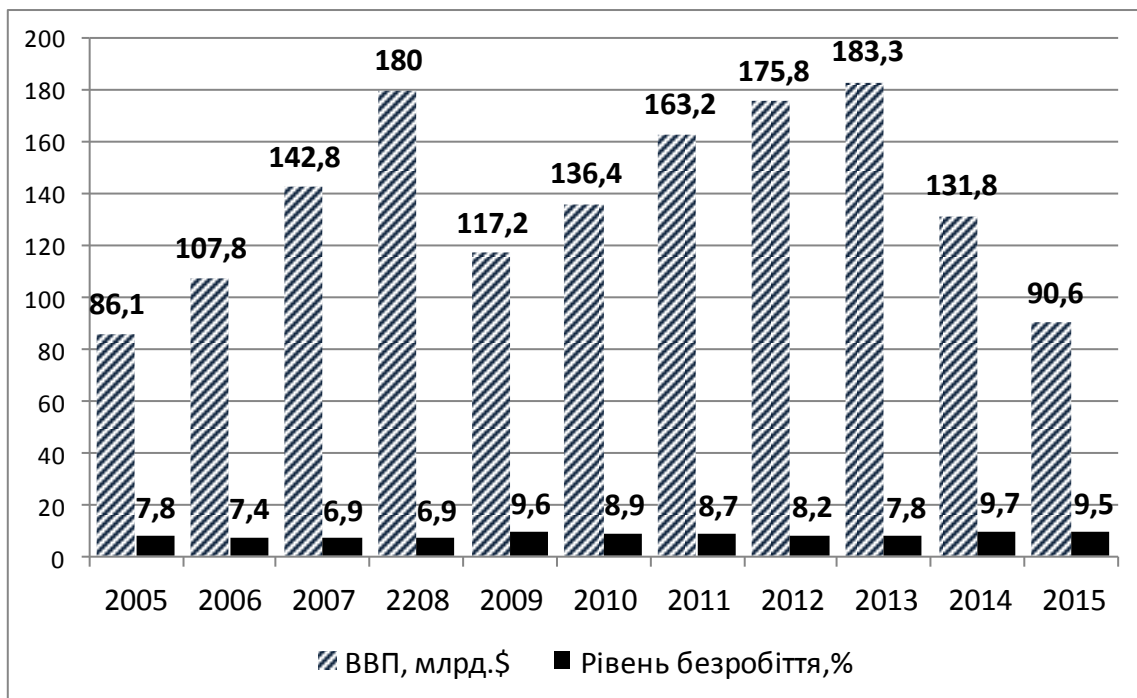

Рис. 1. Специфіка та наслідки перерозподілу міграційних потоків в Єврозоні.*
*Власна розробка авторів.

Серед наслідків впливу на рис. 1 показано лише найвагоміші. Очевидно, що такі наслідки є дуже розмаїтими і часто специфічними. Водночас важливо звернути увагу на коло інтересів та протиріч у країнах – членах ЄС з різними умовами праці та країнах – кандидатах у члени ЄС, які виступають актив-

ними донорами трудових мігрантів відповідної кваліфікації. При цьому зазначимо, що напрямленість руху економічно активного населення не є абсолютно прямолінійною. Можливий рух економічно активного населення з країн – кандидатів у члени ЄС в країни з найкращими умовами праці, і навпаки.

Зазвичай це стосується, по-перше, висококваліфікованих фахівців із винятковим інтелектуальним потенціалом або особливими здібностями, яких вимагають конкретні сфери зайнятості, а, по-друге – менеджерів ТОР-ланки, які разом з інвестиційними потоками здійснюють управління персоналом на вітчизняних підприємствах.

Варто зазначити, що наші співвітчизники за кордоном працюють переважно у промисловості, будівництві, сільському господарстві, сфері транспорту і зв'язку, торгівлі та ресторанному господарстві. Останнім часом зростає прошарок трудових мігрантів з України, зайнятих на роботах, що потребують високої кваліфікації, – у медицині, науці, сфері високих технологій, фінансовому секторі [1, с. 34].

Незважаючи на те, що окремі дослідники як рушійні сили міграції населення виокремлюють різні групи причин, вони єдині в тому, що основним чинником розгортання міграційних процесів є соціально-економічний.

Саме різниця в рівнях економічного розвитку країн (бідність одних і водночас добробут інших) виступає тією рушійною силою, яка підіймає величезні маси людей, змушуючи їх шукати кращого життя для себе та своїх рідних за кордоном [15].

Україна належить до держав не лише з високим, а й зі зростаючим рівнем бідності. Значний спад виробництва за умов економічної та політичної криз, анексії Криму Росією, воєнних дій на Сході країни, зростання інфляції (у 2014 р. – на 24,9%, у 2015 р. – на 43,3%), зниження продуктивності праці, зменшення реальної заробітної плати (у 2014 р. – на 6,5%, у 2015р. – на 20,2%), зростання рівня й тривалості безробіття у поєднанні з монопольним становищем окремих галузей та підприємств неминуче призвели до зниження обсягів валового внутрішнього продукту на душу населення (у 2014 р. – на 28,1%, у 2015 р. – ще на 31,3%) (рис. 2). За абсолютними показниками країна була відкинута на 10 років назад.

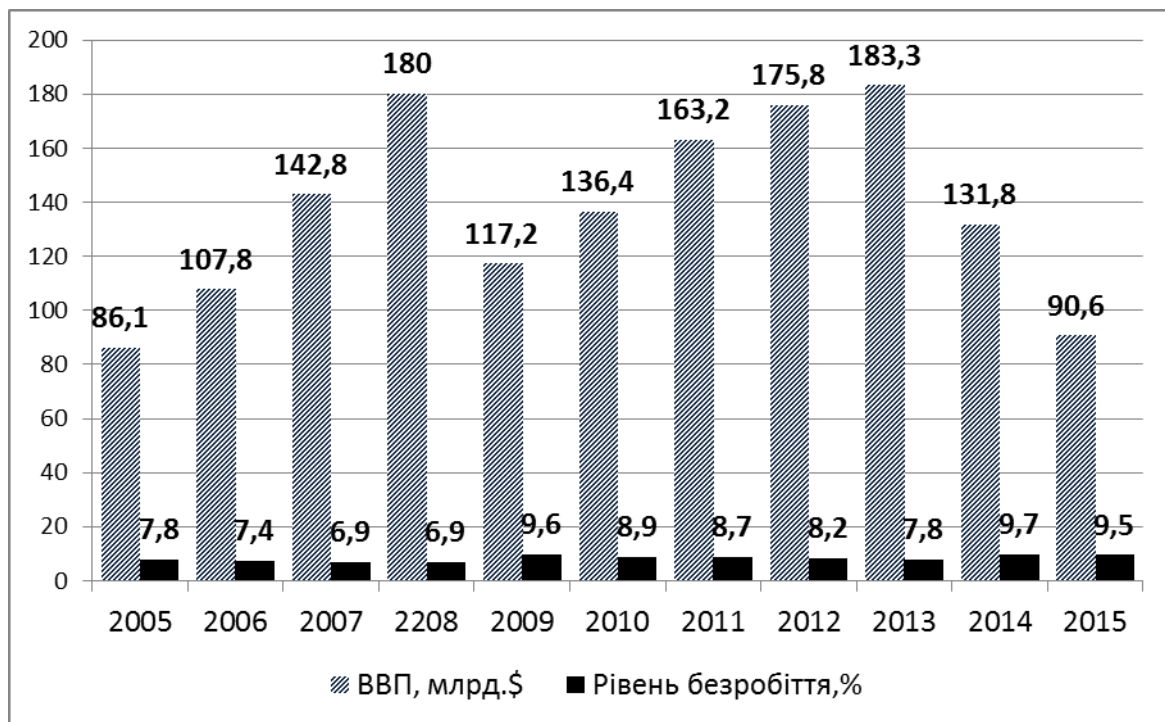

Рис. 2. Динаміка обсягу ВВП та рівня безробіття в Україні у 2005–2015 роках.*
* Складено авторами на основі джерела [12].

Бідність перетворилася на один із найважливіших чинників формування соціальної напруги і соціальної нестабільності в суспільстві, стрімкого зниження народжуваності, зростання обсягів еміграції, у тому числі нелегаль-

ної, погіршення стану здоров'я та зростання смертності, посилення процесів депопуляції [10]. За оцінками експертів, до категорії бідних в Україні належить 25% населення (за відносним критерієм бідності 75% медіанного

рівня сукупних еквівалентних витрат), до злиднення (за відносним критерієм бідності 60% медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат) – 12%. При цьому у 2014 р. порівняно з 2013 р. показники рівня і глибини бідності навіть зросли (рівень бідності з 24,5% до 25%, а глибина бідності – відповідно з 20,9% до 21,2%). Це свідчить про підвищення порогу

бідності та посилення поляризації населення: бідні стають біднішими, а багаті – багатшими (рис. 3). Загалом поглиблення деструктивних процесів розшарування населення за рівнем доходів особливо чітко спостерігається на рис. 3 у 2000–2002, 2004–2005, 2010 та у 2014 рр., де значення рівня й глибини бідності є найближчими.

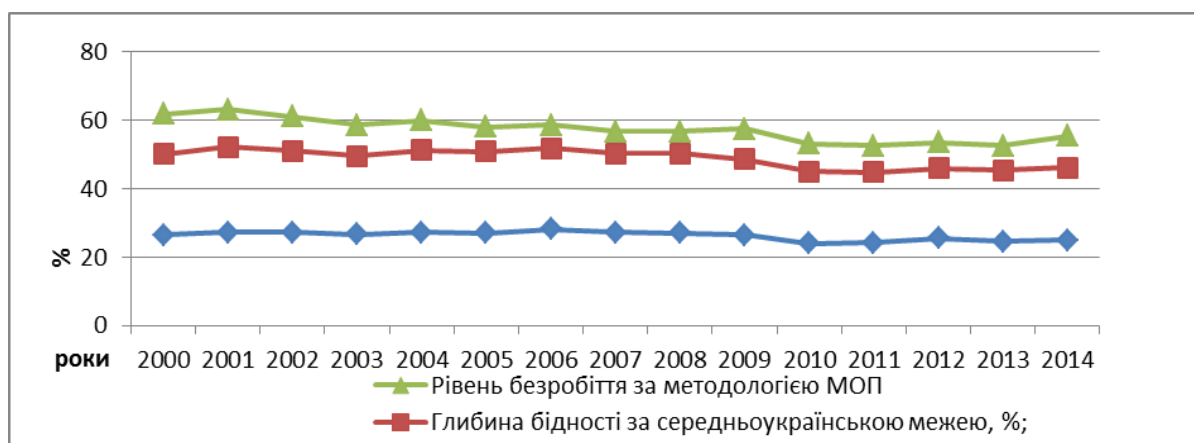

Рис. 3. Тенденції зміни рівня й глибини бідності у співвідношенні з рівнем безробіття в Україні, 2000–2014 роки.*

* Складено авторами на основі джерела [9].

Окрім того, варто зазначити, що такі процеси слабо пов'язані з офіційними статистичними даними рівня безробіття. Логічною була б зміна показників бідності з високим рівнем кореляції відносно кількості осіб, які є безробітними. Проте така взаємозалежність простежується слабо, що вкотре підтверджує проблему нелегальної зайнятості, яка сприй-

мається як норма сучасного суспільства та не викликає жодних осуджень.

Із викладеного зрозуміло, що зростання безробіття та нелегальної зайнятості є однією з важливих передумов пошуку праці за кордоном. Останніми роками рівень безробіття в Україні має тенденцію до зростання і є досить високим (рис. 4).

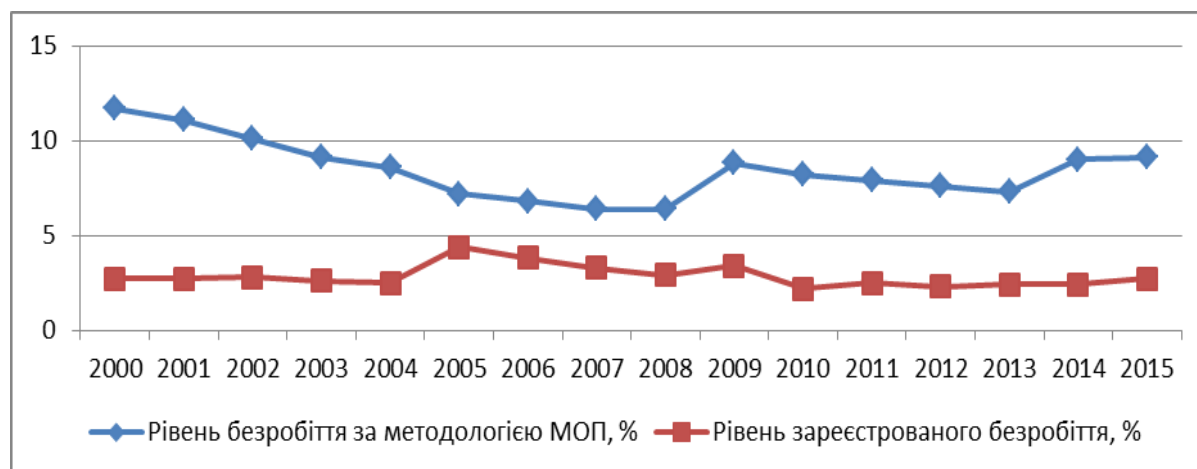

Рис. 4. Динаміка рівня безробіття, 2000–2015 роки.*

* Складено авторами на основі джерела [9].

У 2015 р. роботи не мали 1654 тис. осіб, або кожний десятий з економічно активного населення. Навантаження на одне робоче місце, визначене Державною службою статистики, на 1 січня 2016 р. в Україні становить 9 осіб [3]. При цьому зростання наведених показників відбувається на тлі загального спаду виробництва, що призводить до розпаду господарських зв'язків, закриття підприємств, значних скорочень централізованих інвестицій. Специфіка вітчизняного безробіття визначається також тим, що на відміну від країн із розвинутою економікою, з їх перевиробництвом товарів та обмеженістю ринку, в Україні немає непереборних перешкод для створення нових робочих місць для безробітних, адже місткість українського ринку

для виробництва товарів і послуг далека від вичерпання [13, с. 12–15].

До вагомих передумов формування міжнародної трудової міграції можна віднести також низький рівень оплати праці. Аналіз співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму дає підставу вважати, що працездатні громадяни не можуть прожити на заробітну плату. Згідно з міжнародними стандартами мінімальна заробітна плата має бути вищою за прожитковий мінімум, а в Україні цього не відбувається (рис. 5). Водночас спостерігається спільна тенденція зростання мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму громадян (однак їх темпи росту не завжди збігаються).

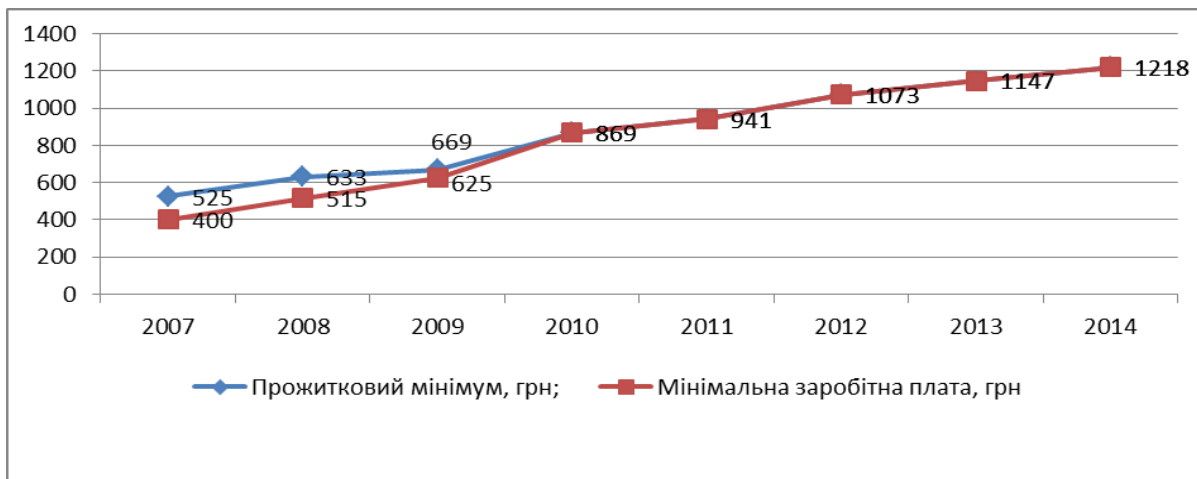

Рис. 5. Динаміка прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати.*

* Складено авторами на основі джерела [9].

Порівняльний аналіз номінальної та реальної заробітної плати (рис. 6) засвідчив стрибкоподібне зниження останньої у 2010–2011 та 2012–2015 рр., а також дисонанси у темпових змінах наведених показників (особливо у 2014–2015 рр.), що можна пояснити невідповідністю між зростанням заробітної плати та цінами.

Ще одним поштовхом до міжнародної трудової міграції є невідповідність інфраструктури ринку освітніх послуг (передусім у кількісному аспекті), який формується на тлі демографічного спаду, реальним потребам населення й економік регіонів (рис. 7).

Тут маємо на увазі, що пропозиція місць у вищих закладах освіти дає змогу забезпечити навчанням доволі велику частину молодих осіб, внаслідок чого система професійно-

технічної освіти поступово деградує, а отже, регіональні ринки праці відчують брак кваліфікованих робітничих кадрів та надлишок фахівців і спеціалістів. Відсутність можливості працевлаштуватися за освітньо-кваліфікаційним рівнем штовхає молодь на пошуки роботи за кордоном.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Отож, за результатами аналізу основних вітчизняних макроекономічних показників можна з впевненістю стверджувати, що міжнародна трудова міграція, зокрема еміграція українських робітників, здійснюється передусім зі соціально-економічних причин. Вона виступає чітким індикатором соціально-економічної ситуації в державі, умов життя й заробітку громадян.

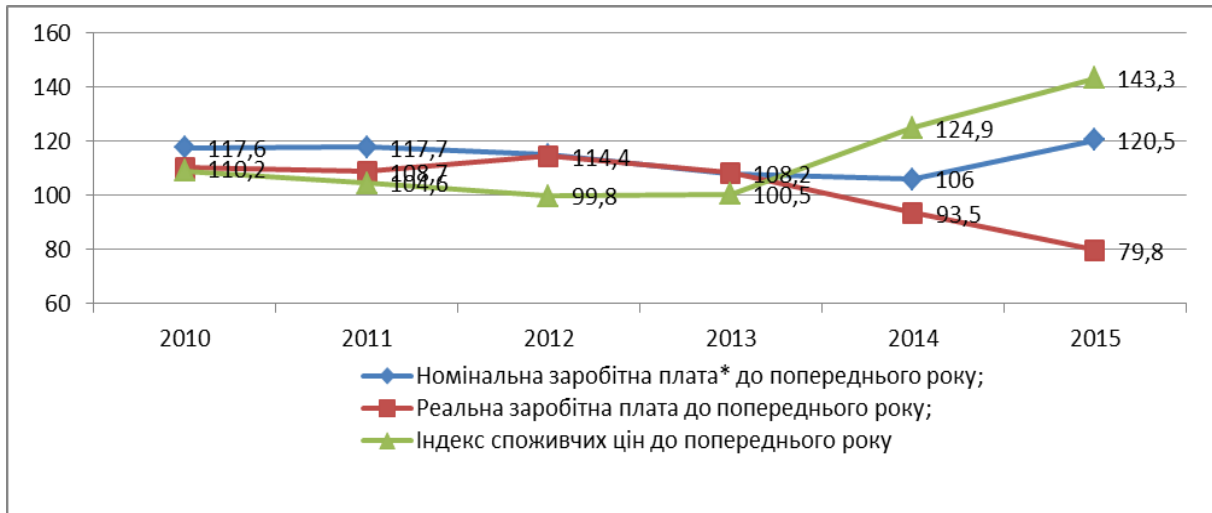

Рис. 6. Темпові зміни номінальної та реальної заробітної плати та їх зв'язок з індексом споживчих цін.**

* Дані без тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

** Складено авторами на основі джерела [9].

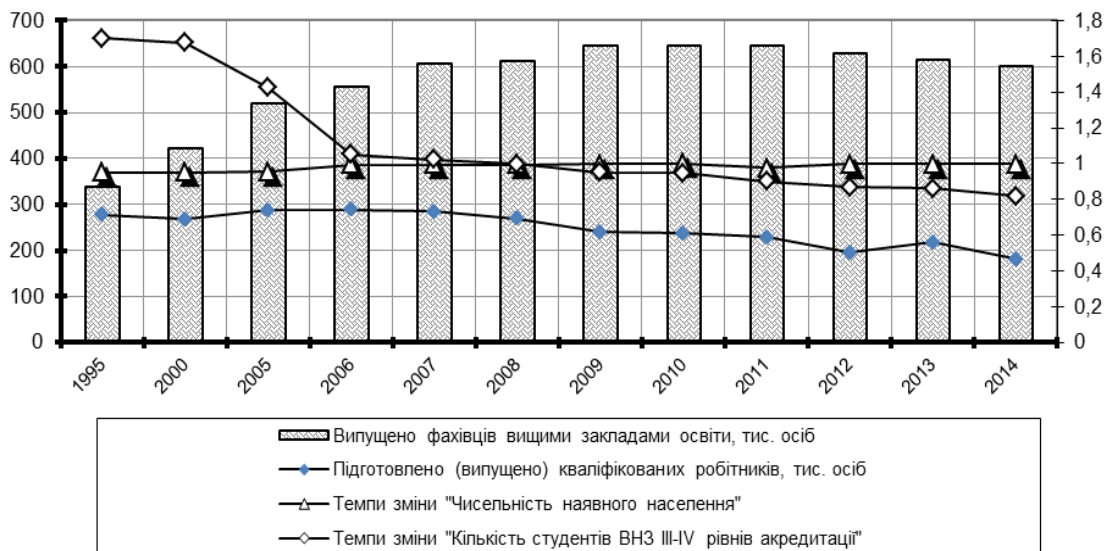

Рис. 7. Кількість фахівців, випущених вищими закладами освіти, та кількість підготовлених кваліфікованих робітників відносно темпів зміни окремих показників формування трудового потенціалу України, 1995–2014 роки.*

* Складено авторами на основі джерел [6; 7; 11].

Мігрують, як правило, висококваліфіковані спеціалісти та молодь, що є згубним для економіки країни, для формування її науково-технічного потенціалу. Єдиним дієвим засобом проти цього може бути динамізація економічного розвитку, зростання виробничої активності та зайнятості населення, а на цій основі підвищення життєвого рівня й соціальних стандартів. Задля прискорення цього процесу держава повинна збільшити фі-

нансування наукової сфери, обрати інноваційно-інвестиційний шлях економічного зростання. Цей шлях передбачає поширення науково-прикладних і науково-технічних знань. Загалом розмаїтість і складність сучасних міграційних процесів та їх зростаючий вплив на економічний розвиток держави зумовлюють необхідність аналізу існуючих науково-теоретичних і прикладних аспектів міжнародної міграції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Варецька О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України / О. Варецька // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 5. – С. 34–39.
2. Василенька Н. Особливості розвитку та специфіка використання персоналу в аграрній сфері / Н. Василенька // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5 (№ 1–2). – С. 65–70.
3. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ukrstat.gov.ua/].
4. Кукурудза І. І. Україна у світових процесах трудової міграції : монографія / І. І. Кукурудза, Т. І. Ромащенко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 252 с.
5. Макарова О. Старіння населення України: тенденції та наслідки [Електронний ресурс] / Олена Макарова // Новини: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/arhiv/11_07_2011_makarova.zip.
6. Населення України за 2014 рік : демографічний щорічник / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 118 с.
7. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року : стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 188 с.
8. Пирожков С. І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України / С. І. Пирожков // Демографія та соціальна політика. – 2004. – № 1–2. – С. 5–20.
9. Праця України у 2015 році : стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2016. – 312 с.
10. Проблема бідності в контексті політики соціально-економічних перетворень та стратегії реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.3w.mk.ua/Site3W/00000122.htm.
11. Регіони України у 2013 році : стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – Ч. 2. – 733 с.
12. Струченков О. Динаміка бідності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://commons.com.ua/dynamika-bidnosti-in-ua/.
13. Транченко Л. В. Безробіття як соціальна проблема ринкового суспільства / Л. В. Транченко // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 12–15.
14. Цапок С. О. Вплив демографічного розвитку на якість трудового потенціалу регіональних суспільних систем / С. О. Цапок, В. Я. Бідак // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 176–183.
15. International Migration 2006 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.un.org/esa/population/publications/2006Migration_Chart/Migration2006.pdf.

